АЗӘРБАЈЧАН ДЕМОКРАТИК РЕСПУБЛИКАСЫ ДӨВРҮНДӘ КИТАБХАНА ИШИ

Хәлил ИСМАЈЫЛОВ

педагожи елмләр намизәди,
досент

Бөјүк ичтимаи-сијаси һадисәләрлә зәнкин олан XX јүзиллик бәшәр тарихинә илк нөвбәдә халгларын милли ојаныш вә милли дирчәлиш әсри кими дахил олачагдыр. Мәһз XX әсрдә дүнјанын сијаси хәритәсиндә онларла мүстәгил дөвләт мејдана кәлмишдир.

Азәрбајчан да өз нөвбәсиндә бу үмумдүнја просесиндән кәнарда галмамышдыр. Әсрин әввәлләриндә формалашмаға башлајан Азәрбајчан милли һәрәкаты халгын мүхтәлиф тәбәгәләрини вә сијаси гүввәләрини бирләшдирән күтләви үмуммилли һәрәката чеврилмишдир ки, бу да сон нәтичәдә 1918-чи ил мајын 28-дә Азәрбајчанын истиглалијјәтинин е'лан олунмасына вә Азәрбајчан Демократик Республикасынын јаранмасына кәтириб чыхармышдыр.

Азәрбајчан Милли Шурасынын 28 мај 1918-чи илдә е'лан етдији гәтнамәдә гејд олунурду ки, "Бу күндән е'тибарән Азәрбајчан халглары суверен һүгуглара маликдирләр... Азәрбајчан Демократик Республикасы бүтүн милләтләр, хүсусилә гоншу халглар вә дөвләтләрлә меһрибан гоншулуг мүнасибәтләри јаратмаға чалышыр... Азәрбајчан Демократик Республикасы өз әразиси дахилиндә јашајан милләтләрә азад инкишаф үчүн кениш имканлар верир"[1].

Мә'лум олдуғу кими, АДР-ин фәалијјәти "Түрк әдәми мәркәзијјәт "Мусават" партијасынын мәрамнамәсинә әсасланырды. "Мүсават" партијасы өз мәрамнамәсиндә Азәрбајчанын истиглалијјәт вә әрази бүтөвлүјү илә јанашы, мәмләкәтдә јашајан халгларын әввәлчә ичтимаи, игтисади вә мәдәни саһәләрдәки керилијини арадан галдырмаг мәсәләсини өн плана чәкирди. "Мүсават" партијасы "Түркләшмәк, мүасирләшмәк" шүарыны ирәли сүрәркән һеч дә гејри-түрк вә гејри-ислам дөвләтләри вә халглары илә гаршыдурма јолуну сечмәмишдир. Әксинә, "федератив әсасларла үмуми бир аиләнин бәрабәр һүгуглу үзвү олмаг үчүн түрк вә ислам бирлијинин потенсиал имканларындан сәмәрәли истифадә нәтичәсиндә мүасирләшмәји, Авропанын габагчыл халгларынын елми-мәдәни сәвијјәсинә јетишмәји нәзәрдә тутурду."[2]

Өз дөврүнүн ән мүтәрәгги партијасы олан "Мүсават" һәлә 21 октјабр 1917-чи илдә кечирдији I гурултајында гәбул едилмиш

мәрамнамәсиндә көстәрирди ки, үмумбәшәри сивилизасија ајры-ајры милләтләрин мәдәни сәвијјәсиндән асылыдыр. Буна көрә дә партија өз гаршысында мәдәни дөвләт гурмаг вәзифәсини гојур. Програмын "Халг маарифи" бөлмәсиндә ашағыдакы мүддәалар ирәли сүрүлүрдү:

1. Тәһсил ишиндә дининдән, миллијјәтиндән вә чинсиндән асылы олмајараг бүтүн вәтәндашлар бәрабәрдир.

2. Тәһсил ишиндә там азадлыг верилир.

3. Мүхтәлиф тип мәктәбләр арасында тамамлајычы әлагә олмалыдыр.

4. Университетләр вә башга али мәктәбләр мухтар статуса малик олмалы, өз дахили ишләрини өзләри һәлл етмәлидирләр.

5. Али мәктәбләрин әһали арасында мәдәни иш апармаг тәшәббүсүнә һеч бир манеә олмамалыдыр.

6. Јерли өзүнүидарәетмә органлары тәһсилин тәшкилиндә там сәрбәстдирләр.

7. Һазырлыг вә али һазырлыг тәһсили үмуми пулсуз вә һамы үчүн мәчбуридир.

8. Јерли өзүнү идарәетмә органлары јерләрдә јашлылар үчүн курслар ачмаға борчлудурлыр.

9. Хүсуси техники вә кәнд тәсәррүфаты мәктәбләринин лазыми сајда ачылмасы тә'мин олунмалыдыр.

10. Мәктәбләрдә тәдрис дили әразидә чохлуг тәшкил едән милләтин дилиндә олмалыдыр.

11. Орта мәктәбләрдә тәдрис түрк (Азәрбајчан) вә рус дилиндә олмалыдыр.

12. Али мәктәбләрдә тәдрис түрк дилиндә олмалыдыр.

13. Киши семинаријалары илә јанашы гадын семинаријаларынын да ачылмасыны тә'мин етмәк лазымдыр.

14. Тәдрис синифдә чохлуг тәшкил едән милләтин дилиндә олмалыдыр.

15. Азлыг тәшкил едән милләтләрин ушаглары һазырлыг мәктәбләриндә өз ана дилләриндә тәһсил алыр.[3]

Азәрбајчан Республикасынын али ганунверичилик органы олан парламент вә еләчә дә Назирләр Шурасы өзләринин гыса фәалијјәти дөврүндә халгын маарифләнмәси саһәсиндә бир сыра гијмәтли тәшәббүсләр вә әсаслы тәдбирләр һәјата кечирмәјә наил ола билдиләр.

Азәрбајчан парламентинин 28 декабр 1918-чи тарихли ичласында АДР-ин Назирләр Шурасынын сәдри Фәтәли Хан Хојски Һөкумәт бәјанаты илә чыхышында маариф вә мәдәнијјәт саһәсиндәки дөвләт сијасәтиндән бәһс едәркән демишдир: "Бу, чәмијјәтин

еләә саһәсидир ки, дөвләтин базиси вә ичтимаи һәјаты бунсуз гурула билмәз".[4]

Бөјүк чәтинликләрлә гаршылашан кәнч Азәрбајчан һөкумәти халг маарифинә, мәдәнијјәтә, инчәсәнәтә ајрылан вәсаити кетдикчә артырмаға чалышырды. Һәмин мәгсәдлә Азәрбајчан Республикасынын (1919-чу ил үчүн бүдчә ајрыларкән) Халг Маариф Назирлијинә 45 милјон манат ади хәрчләр үчүн, 30 милјон манат исә фөвгәладә хәрчләр үчүн вәсаит ајрылмышдыр.[2]

Беләликлә, АДР-ин 1919-чу илдә тәһсил саһәсинә ајырдығы вәсаит, һәрби назирлик вә дәниз донанмасына ајрылан вәсаитдән сонра икинчи јери тутурду. Ону да гејд едәк ки, китабхана ишинин малијјәләшдирилмәси дә мәһз тәһсил үчүн ајрылмыш хәрчләрә дахил иди.

Бу дөврдә АДР-ин маариф назири Һәмид бәј Шаһтатлынын шәхси тәшәббүсү илә Азәрбајчана Түркијәдән 50 нәфәрә гәдәр мүәллим дә'вәт олунмушду.[2] Маариф саһәсиндә гәбул едилмиш тә'хирәсалынмаз тәдбирләр өз бәһрәсини тәдричән верирди. Тәкчә 1919-чу илдә Азәрбајчанда 23 јени ибтидаи вә орта мәктәб ачылмышды. Бу вахт республикада мәктәбләрин үмуми сајы 700-ә јахын иди. Ибтидаи вә орта мәктәбләрдә 48 мин 78 нәфәр шакирд тәһсил алырды ки, бунларын да 22261 нәфәри азәрбајчанлы иди. 1918-чи илин сонунда АДР Һөкумәти өз һесабына 100 нәфәр абитуријенти али тәһсил алмаг үчүн Авропанын мүхтәлиф өлкәләринә јола салмышды.[5]

1919-чу илдә Азәрбајчанда 89 адда гәзет вә журнал чыхырды. онлардан 39-у Азәрбајчан дилиндә, 44-ү рус дилиндә вә 6-сы исә башга дилләрдә нәшр едилирди.[6]

АДР-ин фәалијјәти дөврүндә мәдәни-маариф саһәсиндә һәјата кечирилән ән мүһүм талејүклү тәдбирләрдән бири 1919-чу ил нојабр ајынын 15-дә Бакы Дөвләт Дарүлфунунун ачылмасы иди. Һәмин ил орада 1094 тәләбә тәһсил алырды,[5] Бакы Дөвләт Дарүлфунунун ачылышыны "Азәрбајчан" гәзети беләә гијмәтләндирирди: "... Бакы Дарүлфүнуну тә'сис едилди. Јени милләт, јени елм, јени фәлсәфә демәк исә һәр Дарүлфүнунда јени бир мәбәд олмасы ичад едәр... Азәрбајчан Дарүлфунуну, әлбәттә, бир түрк Дарүлфүнунудур, чүнки түрк милләти, түрк парламаны, түрк һөкумәти тәрәфиндән, түрк кәнчлији үчүн олмалыдыр."

Мәммәд Әмин Рәсулзадә бу һагда беләә јазырды:

"Азәрбајчан кәнчлијини елм вә техника әсри илә силаһландырмаг үчүн Бакы Университети ачылмышдыр".[8] Азәрбајчан кәнчлијини елм вә техника илә силаһландырмаг мәгсәдилә АДР-ин һәјата кечирдији тәдбирләрдә китаб нәшринин кенишләндирилмәси

дә кениш јер тутурду. Республикада мүтәрәгги мәзмунлу китабларын вә хүсусән дәрсликләрин нәшрини кенишләндирмәк мәгсәдилә Мааріф Назирлији нәздиндә 1918-чи илдә хүсуси комитә јарадылды. Комитә тәрәфиндән тәкчә 1918-чи илдә 7 адда дәрслик чап олунмушду.[9] Назирлик тәрәфиндән 1918-20-чи илләрдә Түркијәдән 20 мин нүсхәдән артыг дәрслик, дәрс вәсаити вә дикәр китаблар кәтирилмишди. Бунунла јанашы Русија, Авропа вә еләчә дә Тифлисдән хејли китаб алынмышды.[10]

Һөкумәт Бакыда вә дикәр јерләрдә фәалијјәт көстәрән мәктәбләрә һәр чүр јардым көстәрир, онларын техники аваданлыгларла вә ләвазиматларла тә'мин едилмәси үчүн вәсаит ајырырды. Тәдгигатлар нәтичәсиндә 1918-1920-чи илләрдә 70-дән јухары әсәрин чап едилмәси факты ашкар едилмишдир. Бунларын ичәрисиндә дәрсликләрдән Рәчәб Әфәндизадәнин "Түрк дили" (1918), Һадизадә Ахунд Әбрүррәһим вә Мирмөһсүн Задәкани Аға Мирәбдүлләлинин "Шәриәт китабы" (1918), Ағаәли Гасымзадәнин "Һесаб мәсәләләри мәчмуәси" (1919), Ағабаба Исрафилзадәнин "Тәзә елми һесаб" (1919), Абдулла бәј Әфәндизадәнин "Сон түрк әлифбасы" (1919), Чамо бәј Чәбрајылзадәнин "Тарихи тәбиби" (1919), Абдулла Шаиг Талыбзадәнин "Милли гираәт (1919) вә с. китаблары көстәрмәк олар. Һәмин дөврдә нәшр едилмиш елми әсәрләр ичәрисиндә Һади Мәһәммәд Әбдүлсәлимзадәнин "Инсанларын тарихи фачиәләри" (1918), Сејид Аға Ахундзадәнин "Март һадисәси - 1918" (1919), "Хорасанын топа тутулмасы вә икинчи Николајын чәзаланмасы (Һүрријјәт дөврү)" (1919) вә с. китаблар дөврүн һадисәләрини әкс етдирән тарихи әсәрләр кими даһа чох диггәти чәлб едир.

Азәрбајчан Демократик Республикасы дөврүндә халгымызын мәдәнијјәтини, әдәби-бәдии ирсини ишыгландыран вә тәблиғ едән бир сыра әсәрләр дә чап олунмушдур. Бу бахымдан 1918-1920-чи илләрдә нәшр едилән әдәби-бәдии китаблар ичәрисиндә Үзејир Һачыбәјовун "Аршын мал алан", "О олмасын, бу олсун" оперетталарынын либреттолары, С.С.Ахундовун һекајәләри, Султанмәчид Гәнизадәнин нағыллары, Рәшид бәј Әфәндизадәнин "Пул дәлиси" һекајәси, М.Зејналзадәнин "Һәвәс" һекајәси, Зүлфүгар бәј Һачыбәјовун "Ашыг Гәриб" операсынын там нәшри, Ағаһәсән Мирзәзадәнин "Милли нәғмәләр", Әһмәд Чавадын "Далға" ше'рләр мәчмуәләри вә онларла башга әсәрләр бу гәбилдәндир.[11]

Кәнч Азәрбајчан Демократик Республикасы вә "Мүсават" партијасы халг арасында мүстәгиллик, азадлыг вә демократија идејаларыны јајмаг мәгсәдилә бир сыра јени мәтбуат органларынын да јарадылмасыны зәрури һесаб едирди. 1918-чи илдә јенидән һәјата гајыдан "Ачыг сөз" гәзети, сонралар ону әвәз едән "Истиглал" гәзети мүнтәзәм олараг АДР-ин мүгәддәс азадлыг идејаларыны тәблиғ едән мәтбу органлар иди.

Һәмин дөврдә Азәрбајчанын мәдәни вә ичтимаи-сијаси һәјатында фәал рол ојнајан дөвру нәшрләрдән бири дә "Азәрбајчан" (1918-1920) гәзети олмушдур. Ону да гејд едәк ки, "Азәрбајчан" гәзети 1919-чу ил апрелин сон күнләринә гәдәр Үзејир Һачыбәјовун рәһбәрлији илә нәшр едилмишдир.

Јери кәлмишкән хатырладаг ки, ермәни гулдурларынын 1918-чи илин март ајында Гарабағда вә Азәрбајчанын башга јерләриндә төрәтдикләри вәһшиликләрдән бәһс едән Ү.Һачыбәјов бу гәзетин сәһифәләриндә јазырды: "Бу күнкү вәзифәмиз о гара күнләри јаддан чыхармамаг вә буна көрә дә һәмишә, һәр ан һазыр олмагдыр. Белә һазырлыг ки, һадисәләр бир дә тәкрар едилсә, мүдафиәсинә гадир олаг."[12] Чох тәәссүф ки, бөјүк Үзејир бәјин бу мүдрик кәламы тез бир вахтда унудулмушдур. Беләликлә, Азәрбајчан халгынын мүгәддәратыны өз әлинә алараг јени һәјат гурмаға башлајан Азәрбајчан Демократик Республикасы һөкумәти әсл мүстәгиллик вә азадлығы мәдәни инкишаф олмадан гејри-мүмкүн һесаб едирди. Одур ки, республикамызда кениш маарифчилик вә мәдәни гуручулуг үмумдөвләт ишинә чеврилмишди.

Азәрбајчан Демократик Республикасынын илк күнләрдән башлајараг һәјата кечирдији мәдәни-маариф тәдбирләри китабхана ишинин инкишафы үчүн әсаслы зәмин јаратмышды. Китабхана иши бу дөврдә һәјата кечирилән бүтүн сосиал-мәдәни вә маарифчилик ишләринин мүһүм тәркиб һиссәсинә чеврилмишди. 1918-20-чи илләрдә АДР-ин китабхана гуручулуғу саһәсиндәки фәалијјәтинин ана хәтти јени тәшкил едилән вә әввәлләрдән фәалијјәтдә олан тәһсил очагларында китабханаларын јарадылмасындан ибарәт иди.

АДР-ин Мааріф Назирлији илк нөвбәдә республикада фәалијјәт көстәрән бүтүн тәһсил очагларында: халг мәктәбләриндә, семинаријаларда, политехник мәктәбләрдә, кимназијаларда, реалны мәктәбләриндә, комерсија мәктәбләриндә вә еләчә дә јени јаранмыш университетдә китабханаларын тәшкилинә хүсуси диггәт јетирирди.

Бу мәгсәдлә тәһсил очаглары китабханаларынын китаб тәчһизаты дөвләт сәвијјәсиндә тә'мин едилирди. Бу иш әсасән 4 истигамәтдә һәјата кечирилирди:

1. Тәһсил очаглары китабханаларынын республикада нәшр едилән бүтүн чап әсәрләри илә пулсуз вә мәчбури тә'минаты. Бу мәгсәдлә 1919-чу илдә Азәрбајчан һөкумәтинин тәгдиматына әсасән республика парламенти хүсуси ганун гәбул етмишди.[13] Ганун

бүтүн мәктәб китабханаларынын Азәрбајҹанда нәшр едилән китаб, журнал, мәҹмуә вә гәзетләрин мәҹбури нүсхәләри илә тәҹһиз едилмәсини нәзәрдә тутмушду.

2. Хариҹи өлкәләрдән алынан чап әсәрләринин илк нөвбәдә китабханалара верилмәси. Китабханаларын хариҹи өлкәләрин нәшрләри илә комплектләшдирилмәсини асанлашдырмаг мәгсәдилә хариҹи чап мәһсулаты көмрүк веркисиндән азад едилмишди. Тәкҹә 1919-ҹу илдә Азәрбајҹан китабханаларына, хүсусән мәктәб китабханаларына 10 мин нүсхәдән артыг әдәбијјат дахил олмушду. Бу әдәбијјат әсасән Түркијәдән, Русијадан вә Тифлисдән алынмышды.[14]

3. Өз фәалијјәтини дајандырмыш мәктәбләрин, китаб мағазаларынын анбарларында сахланылан әдәбијјатын китабханалара пајланмасы.

4. Ајры-ајры шәхсләрин, мүәссисәләрин, хејријјә ҹәмијјәтләринин китабханаларын китабла тәҹһиз олунмасына ҹәлб едилмәси.

Бу мәгсәдлә јерли гәзетләрдә тез-тез мүраҹиәтләр дәрҹ едилирди, китаб анбарларында, мағазаларда, мәсҹидләрдә, мүхтәлиф елми ҹәмијјәтләрдә вә с. мүәссисәләрдә мүһафизә едилән әдәбијјат китабханалар арасында бөлүшдүрүлүрдү. Бу ишлә Халг Маариф Назирлији, хүсуси хејријјә ҹәмијјәтләри, ајры-ајры маарифпәрвәр шәхсләр вә мүәллимләр мәшғул олурдулар.

Азәрбајҹан Демократик Республикасынын китабхана иши саһәсиндә һәјата кечирдији тәдбирләр ичәрисиндә һөкумәтин Бакы Дөвләт Университетинин елми китабханасынын тәшкили вә формалашмасы илә әлагәдар фәалијјәти хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Университет јаранаркән онун елми китабханасынын тәшкили ән тә'хирәсалынмаз вәзифәләрдән бири иди. Университетдә әсаслы елми китабхананын јарадылмасыны мүтәшәккил сурәтдә һәјата кечирмәк үчүн Халг Маариф Назирлији университетин көркәмли алимләриндән ибарәт хүсуси комиссија јаратмышды. Комиссија өз фәалијјәтинә университетин ачылмасындан әввәл башламышды. Китабхана комиссијасы университет елми китабханасынын формалашмасыны бир нечә истигамәтдә апарырды. Университетин нәздиндә тибб факүлтәсинин олмасыны нәзәрә алараг комиссија Михајлов (индики Семашко адына) вә Балаханы хәстәханалары нәздиндәки тибб китабханаларынын университетә верилмәсини шәһәр һакимијјәт органларындан хаһиш етмишди. 1919-ҹу илин нојабр ајында һәр ики китабхана онларын әввәлки саһибләринин истифадә һүгуглары сахланылмагла университетә верилди вә елми китабхананын фондунун әсасы мәһз бу китабханаларын фонду илә јарадылды.[15]

Мә'лум олдуғу кими, Бакы Дөвләт Университетинин нәздиндә јарадылан икинҹи факүлтә тарих-филолокија факүлтәси иди. Тибб факүлтәсинә нисбәтән бу факүлтәнин китабхана тә'минаты даһа мүрәккәб вәзифә кими гаршыда дурурду. Она көрә ки, тарих-филолокија елмләринә даир әдәбијјат дикәр китабханаларда чох аз иди вә онлар китабханалардан алыныб университетә верилә билмәзди. Чүнки бу заман кениш охуҹу күтләләри вә хүсусилә зијалылар бу әдәбијјатдан мәһрум олардылар.

Буна көрә дә университетин китабхана комиссијасы әһалијә вә хүсусән маарифпәрвәр зијалылара мүраҹиәт гәбул етмәји гәрара алды. "Азәрбајҹан" гәзетиндә дәрҹ олунмуш бу мүраҹиәтдә дејилирди: "Һәм тарих-филолокија факүлтәси, һәм дә тибб факүлтәси үчүн ајры-ајры шәхсләрдә мүәјјән мигдарда китаб тапыла биләр. Буна көрә дә китабхана үзрә јардымчы комиссија китаб сатмаг истәјәнләрә јерли гәзетләр васитәсилә тәклиф едир ки, тәбабәтә вә тарих-филолокија елмләринә даир бүтүн дилләрдә олан китабларын сијаһысыны тәгдим етсинләр. Бундан әлавә комиссија әминдир ки, университетин хидмәт етдији бөјүк мәдәни мәгсәд наминә дикәр мәдәнијјәт мәркәзләриндә олдуғу кими Бакыда да университетә елми китаблар бағышланаҹағыны көзләмәк олар."[16]

Бу мүраҹиәтә охшар е'лан еләҹә дә 15 нојабр 1919-ҹу илдә Бакы меншевикләринин органы олан "Искра" гәзетиндә дәрҹ олунмушду. Е'ланда көстәрилирди ки, китаб базарында дәрсликләр олмадығына көрә профессорлар шурасы тәләбәләр үчүн гираәтханалар дүзәлтмәк нијјәтиндәдирләр. Гираәтхана сәһәр саат 10-дан ахшам саат 10-дәк ачыг олаҹагдыр. Тәләбәләри дәрс вәсаити илә тә'мин етмәк вә китаб азлығыны јүнкүлләшдирмәк үчүн онлара үсуллар ахтарыб тапмаг имканы верилир.[17]

Бундан әлавә, республика һөкумәтинин хүсуси көстәришинә әсасән университет китабханасында хүсуси түрк шө'бәси јарадылыр. Һәмин шө'бәнин мүвафиг әдәбијјатла комплекләшдирилмәси мәгсәдилә Истанбул шәһәриндән 212 адда китаб кәтирилмишди.

Тәкҹә 1919-ҹу илдә Бакы Дөвләт Университети китабханасынын фондунун јарадылмасы мәгсәдилә республика һөкумәти 120 мин манат вәсаит ајырмышды. 18

Апарылан һесабламалара көрә, 1920-ҹи илин әввәлләриндә университет китабханасынын фондунда 6 миндән артыг китаб, 130 адда гәзет вә журнал варды. Фондда олан әдәбијјат Азәрбајҹан, түрк, фарс, әрәб, инкилис, франсыз, алман, рус вә татар дилләриндә иди. Китабхананын илк охуҹулары арасында Мәммәд Әмин

Рәсулзадә, Ј.Чәмәнзәминли, Ә.Һагвердијев, Т.Шаһбази, М.Ә.Мир-гасымов вә дикәр көркәмли шәхсијјәтләр олмушдур.

1919-чу илин сону вә 1920-чи илин әввәлләриндә Бакы Дөвләт Университетинин елми китабханасы артыг республиканын тәһсил очаглары китабханалары үчүн тәдричән методики мәркәз ролуну ојнамаға башлады. Бу бахымдан 1920-чи ил јанварын 16-да университет китабханасында Халг Маариф Назирлији китабханалары ишчиләринин семинар-мүшавирәләринин тәшкили һаггындакы мә'лумат олдугча мараглыдыр.

Семинар мүшавирәдә 94 китабхана ишчиси иштирак етмиш, Ә.Сејидзадәнин "Китабханаларда китаблар нечә јазылмалы вә тәсниф едилмәлидир", М.Һ.Рзагулузадәнин "Онлуг классификасија", Һејдәрлинин "Китабхана ишини нечә апармалы" вә С.Ағаларовун "Китабхана фондунун комплектләшдирилмәси" вә с. мөвзуларда мә'рузәләри динләнилмиш вә мүзакирә едилмишди.[19] Бу мүшавирәнин тәшкили вә орада динләнилән мә'рузәләрин мөвзулары бир даһа сүбут едир ки, 1919-1920-чи илләрдә Бакы Дөвләт Университетинин елми китабханасы фәалијјәт мүддәтинин азлығына бахмајараг артыг республикамызда һәм апарычы китабхана, һәм дә елми-методики мәркәз функсијасыны јеринә јетирмәјә башлајар.

Азәрбајчан Демократик Республикасы Һөкумәти халг маарифинин бүтүн саһәләриндә олдуғу кими, китабхана шәбәкәләринин кенишләндирилмәси, һабелә Бакы шәһәриндә Дөвләт Үмуми Китабханасынын јарадылмасы саһәсиндә дә Халг Маариф Назирлији гаршысында мәсәлә галдырмышды. Бу китабхана республикада дүнја мәтбуатыны вә хүсусән чохәсрлик Азәрбајчан нәшрләрини топлајыб мүһафизә едән, республика әһалисинин бүтүн тәбәгәләринә хидмәт едән, дүнја китабханалары илә китаб мүбадиләси апаран вә еләчә дә Азәрбајчанда китабханачылыг ишини тәшкил вә идарә едән елми-методики мәркәз кими нәзәрдә тутулурду. Бу һагда Азәрбајчан Назирләр Шурасынын көстәриши илә республика Халг Маариф Назирлији тәрәфиндән 1919-чу илин јанвар ајында Бакы Бәләдијјә Идарәсинә бина ајрылмасы үчүн хүсуси тәгдимат да верилмишди.[20]

Дөвләт Үмуми Китабханасынын тәшкили саһәсиндә харичи өлкәләрдә әлдә едилмиш иш тәчрүбәсини өјрәнмәк вә мүвафиг сәнәдләри һазырламаг үчүн хүсуси комиссија јарадылмасы нәзәрдә тутулмушду. Лакин сонралар республикада ичтимаи-сијаси мүһитин кәскин сурәтдә кәркинләшмәси илә әлагәдар бу китабхананын јарадылмасы бир мүддәт тә'хирә салынды. Бунунла белә республикада, о чүмләдән Бакыда кениш маарифчилик фәалијјәти илә

мәшғул олан күтләви китабханаларын ачылмасы саһәсиндә АДР һөкумәтинин фәалијјәти кетдикчә кенишләнирди.

Мә'лум фактдыр ки, китабханаларын фәалијјәтини тә'мин едән ән мүһүм амил онларын китаб тәчһизаты илә бағлыдыр. Китабханаларын јени әдәбијјатла мүнтәзәм вә оператив тә'мин олунмасы Азәрбајчан Демократик Республикасынын диггәтини чәлб етмиш вә бу мәгсәдлә 1918-чи илин август ајында китабхана коллекторунун јарадылмасы һаггында гәрар гәбул олунмушдур.[20]

Китабхана коллекторунун Азәрбајчан, рус, харичи әдәбијјат, комплектләшдирмә шө'бәләри варды. Коллектор китаб мағазалары вә Халг Маариф Назирлијиндән әлавә ајры-ајры тәшкилатлар вә шәхсләрдән дә китаблары сатын алыб китабханалар арасында бөлүшдүрүрдү. Бу ишлә коллекторун нәздиндә јарадылмыш хүсуси комиссија мәшғул олурду.

1918-чи илин декабр ајында Азәрбајчан Истеһлак Чәмијјәти Иттифагынын мәдәни-маариф шө'бәси Бакы шәһәриндә сырф азәрбајчанлы әһалисинә хидмәт едән милли күтләви китабхана ачмаг тәшәббүсүнү ирәли сүрдү.

Бу китабхана Бакы шәһәриндә гисмән Дөвләт Үмуми Китабханасыны әвәз етмәли иди. Бу нәчиб тәшәббүс АДР Халг Маариф Назирлији тәрәфиндән бәјәнилмишди вә о, китабхана фондунун јарадылмасына јахындан көмәклик көстәрирди. Бу мәгсәдлә назирлик тәдрис мүәссисәләри китабханалары үчүн Түркијәдән алынан әдәбијјатын бир гисминин мәһз бу китабханаја верилмәсини гәрара алмышды.

Китабхананы халга танытмаг, әһали арасында мәшһурлашдырмаг мәгсәдилә она М.Ә.Сабирин адынын верилмәси гәрара алынды. 1920-чи илин әввәлләриндә китабханаја јени бина верилдикдән сонра АДР Халг Маариф Назирлији Истанбулдан алынмыш хејли дәрсликләр, ичтимаи-сијаси, тарихи, әдәби әсәрләрин 1600 нүсхәсини бу китабханаја вермәк үчүн нәзәрдә тутурду.[21]

1920-чи илдә китабханада артыг 10 мин нүсхәдән артыг китаб топланмышды вә онлардан 1500 нәфәр азәрбајчанлы охучу истифадә едирди.[22]

АДР-ин фәалијјәти дөврүндә јаранмыш бу китабхана Бакы шәһәриндә күтләви китабханалара тәшкилати-методики јардым көстәрән илк мәркәз сајыла биләр. Чүнки бурада мүнтәзәм сурәтдә китабхана ишчиләри үчүн семинарлар, мүшавирәләр, мүһазирәләр тәшкил едилирди.

Китабхана чох аз вахтда Азәрбајчан зијалыларынын, әдибләринин вә үмумијјәтлә, маарифпәрвәр шәхсләрин ән севимли сосиал-мәдәни мүәссисәсинә чеврилди. М.Ә.Сабир адына китабхананын

нәздиндә фәалијјәт көстәрән китабхана шурасы вә әдәбијјат дәрнәјинин ишиндә Һүсејн Ҹавид, Ә.Һагвердијев, Әһмәд Ҹавад, Мәммәд Ариф, Салман Мүмтаз, Ә.Сејидзадә, А.Шаиг вә дикәр көркәмли шәхсләр фәал иштирак едирдиләр.

М.Ә.Сабир адына китабхананын фәалијјәтиндә о дөврүн танынмыш китабханачылары Әлијусиф Әлијев, Һүсејн Тағыјев, Мирзәһәсән Рзагулузадә, С.Ағаларов вә сонралар әдәбијјатшүнас кими мәшһурлашан Әлиәждәр Сејидзадә китабхана ишиндә фајдалы ишләр көрмүш, китабхананын фәалијјәтиндә јахындан иштирак етмишләр. Онлар гираәт залында мүхтәлиф курслар, семинарлар, сәркиләр, китаб ичмаллары тәшкил едирдиләр.

Азәрбајҹан Демократик Республикасынын јарандығы вә фәалијјәт көстәрдији 23 ај мүддәтиндә китабханачылыг саһәсиндә баш верән ән мүһүм һадисәләрдән бири вә бәлкә дә биринҹиси ичтимаи фикирдә китабхана иши, әһалијә китабхана хидмәти мәсәләләринин актуал бир проблем кими формалашмасыдыр. Мәһз бу илләрдә илк дәфә китабхана вә китабхана хидмәти мөвзулары дөвләт сәвијјәсиндә халгын мәдәни инкишафында мүһүм амил кими сәсләнмиш, китабханачылыг ишинин нүфузу артмаға башламышдыр. Һеч тәсадүфи дејилдир ки, бу дөврдә республикада јени јарадылан һәр бир кичик китабхана белә дөврүн нүфузлу гәзетләриндә әкс етдирилмиш, китабхана иши билаваситә халгын мәдәни дирчәлиши, милли азадлыг вә мүстәгиллик идејалары илә вәһдәтдә көтүрүлмүшдүр. Тәкҹә 1919-ҹу илдә республикада нәшр едилән гәзетләрдә ајры-ајры китабханаларын фәалијјәтинә даир 90-дан артыг мүхтәлиф јазы дәрҹ едилмишдир. Бу јазыларын әксәријјәтиндә мүхтәлиф китабханаларын фәалијјәти тәблиғ едилир, китабханалара әһалинин марағыны күҹләндирмәк үчүн онларын фонду, иш сааты, кечирдикләри тәдбирләр кениш әкс олунурду. Мәсәлән, 1919-ҹу илин декабр ајында "Новый мир" гәзетиндәки јазыда көстәрилирди ки, "Каменны" күчәси илә "Спасски" күчәсинин тининдә 110 нөмрәли евдә түрк китабхана-гираәтханасы ачылмышдыр. Бурада түрк, рус вә башга дилләрдә китаблар вә журналлар вардыр. Китабхана сәһәр саат 8-дән ахшам саат 8-дәк ачыгдыр. Китабханада сөһбәтләр дә тәшкил едилир.[23]

Беләликлә, Азәрбајҹан Демократик Республикасы дөврүндә китабханачылыг иши бүкүнкү мәдәни һәјатымызда, әһалијә китабхана хидмәти просесләринин кејфијјәтҹә јени мәрһәләсиндә, кечид шәраитиндә архаландығымыз өрнәкләрдәндир. Шүбһәсиз ки, идарәчилик тәҹрүбәсинин олмамасына вә милли дөвләт гурулушун азөмүрлүјүнә бахмајараг АДР дөврүндән бизә онун маариф, мәдәнијјәт вә о ҹүмләдән китабхана иши саһәсиндә тәшәббүсләрини

әкс етдирән чохсајлы сәнәдләр галмышдыр. Мүхтәлиф јерләрә сәпәләнмиш бу сәнәдләри топламаг, талан олмуш архив материалларыны бәрпа етмәк, тәһрифләри, јанлышлыглары, лүзумсуз идеоложи ҹәһдләри арадан галдырмаг јолу илә АДР дөврүндә Азәрбајҹанда китабхана ишинин реал мәнзәрәсини јаратмаг муасир китабханашүнаслыг елминин ән үмдә вәзифәсидир.

МӘНБӘЛӘР

1. Нәсибзадә Н. Азәрбајҹан Демократик Республикасы: мәгаләләр вә сәнәдләр. - Б.: Елм, 1990 - с.43-44
2. Азәрбајҹан Демократик Республикасы: тарихи, ичтимаисијаси вә мәдәни һәјаты. - Б., 1992 - с.99-181
3. Азәрб.ССР ЕА хәбәрләри (тарих, фәлсәфә вә һүгуг серијасы). -1990. - №2.-с.29.
4. Јенә орада - с.21
5. Азәрбајҹан Республикасы МДА, Ф.894, с.10, иш 58, в.3.
6. Јенә орада. Ф.51, иш 7, в.82
7. Бакы Дөвләт Дарүлфүнунунун тә'сиси (сәнәдләр топлусу). - Б., 1989. - с.12
8. Рәсулзадә М. Әсримизин Сәјавушу. - Б., 1992 - с.34
9. Азәрбајҹан Республикасы МДА, Ф.57, с.1, иш 732, в.5.
10. Атакишијев А. БДУ-нун тарихи. - Б., 1991, 1-ҹи һиссә.-с.91.
11. Азәрбајҹан китабы: Библиографија, Ҹ.1 (1780-1920) - Б., 1963. - С.169-172
12. Азәрбајҹан. - 1919. №147.
13. Нәсибзадә Н. Халг Маариф Назирлијинин 1919-ҹу илдә фәалијјәти һаггында гыса мә'лумат//Азәрб. ССР ЕА хәбәрләри (тарих, фәлсәфә, һүгуг серијасы). - Б.,1990.-№2. -с.95
14. Азәрбајҹан Республикасы МДА, Ф.57, с.2, иш 734, в.3
15. Јенә орада, ф.51, с.1, иш 732, в.3
16 Јенә орада, ф.57, с.1, иш 732, в.3
17. Јенә орада.
18. Хәләфов А. АДУ-нун китабханасынын јаранмасы вә инкишафы тарихиндән // Елми әсәрләр: филолокија факүлтәси. - Б., 1958. - с.181-194.
19. Азәрбајҹан Республикасы МДА, ф.57, с.1, иш 734, в.9
20. Јенә орада, с.2, иш 734, в.7
21. Јенә орада, в.11
22. Тағыјев Һ. Азәрбајҹанда китабханачылыг иши. - Б.: Азәрнәшр, 1969. - с.96
23. Новый мир. - 1919. - 23 дек. - №113.